

*С.В. Пірожак,
м. Кам'янець-Подільський*

Проблема впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на вітчизняну педагогічну думку 20-х рр. ХХ ст. у виданнях представників української педагогічної науки

У статті висвітлені основні концептуальні засади формування і розвитку вітчизняної педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття, відзеркалення зарубіжної реформаторської педагогіки на процес становлення національної освіти.

Ключові слова: розвиток, формування, освіта, думка, особливості, вплив, педагогіка, увага.

Розвиток сучасного наукового поліструктурного історико-педагогічного знання, як свідчать проведені дослідження в галузі становлення вітчизняної педагогіки в 20-х роках ХХ століття, неможливий без вивчення й аналізу історіографії становлення і впливу зарубіжної реформаторської педагогіки на вітчизняну педагогічну думку. Саме завдяки історіографії ми можемо простежити, який вплив мала зарубіжна реформаторська педагогіка на формування вітчизняної педагогічної думки і становлення вітчизняної педагогіки в різні періоди її розвитку. Крім цього, як стверджує Н. Гупан, історіографічний аналіз сприяє відтворенню цілісної картини розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки, виявленню в ній недосліджених та малодосліджених проблем, розкриттю спадкоємних традицій різних поколінь дослідників у вивченні історико-педагогічної проблематики, визначенню перспективних напрямків подальшої наукової роботи в цій галузі [8, с. 3].

Ми розділяємо погляди сучасних дослідників, на думку яких історико-педагогічна наука, як і інші галузі людського знання, не може успішно рухатись вперед без засвоєння вже зробленого, тобто без власної історії [23, с. 11].

Тому одним із основних завдань наших досліджень є всестороннє вивчення і глибокий аналіз педагогічних здобутків минулого як вітчизняних, так і зарубіжних вчених для їх творчого використання.

При оцінюванні внеску того чи того освітньо-культурного діяча в розвиток і становлення педагогічної думки і формування певної концепції чи положення ми, у першу чергу, повинні зважати на фундаментальність його досліджень, на глибину зроблених ним висновків і теоретичне обґрунтування очікуваного результату, а також новизну, без якої практично неможливий подальший розвиток педагогічної теорії і практики.

Здійснюючи історіографічний аналіз, ми не тільки усувемо помилки, допущені попередниками, а й сприяємо віднаходженню вірних шляхів розбудови вітчизняної освіти.

Що ж стосується формування педагогічної думки в Україні в першій половині ХХ століття, особливо його початку, то відзначимо, що цей період характеризувався такими соціально-політичними подіями, які змінили культурно-освітній фон України на користь української мови та української школи. З проголошенням свободи зборів, друку, слова, спілок з'явилася реальна можливість відродження національного шкільництва: у науково-педагогічній, організаційній, соціально-педагогічній та інших сферах.

З 1905 року на території України з'являється низка "Просвіт", основними завданнями яких було:

- 1) розгортання мережі початкових шкіл;
- 2) післяпочаткова освіта (для тих, хто закінчив українську школу, та тих, хто отримав початкову освіту в інших навчальних закладах);

- 3) загальноосвітня діяльність серед широких мас населення, зокрема ознайомлення з історією та культурою України, виховання патріотизму, формування українського виховного ідеалу, налагодження видавничої справи, опікування засобами масової інформації, бібліотеками; ознайомлення соціально-педагогічною, театрално-видовищною діяльністю.

Однак культурно-освітні товариства, зокрема "Просвіти", під тиском реакції 1907 року не змогли повноцінно працювати і фактично припинили діяльність. І тільки за доби Центральної Ради (8 березня 1917 – 30 квітня 1918 р.) у зв'язку з проголошенням незалежності української держави відбулося відновлення діяльності товариств "Просвіт", відродження національної школи. Дослідники проводили активний пошук нових концептуальних підходів та ідей в галузі теорії і практики вищої та середньої школи. В період діяльності українських урядів національна складова стала теоретичною і практичною основою нової системи освіти, що розбудовувалась у руслі реформаторської педагогіки, орієнтованої на вільне виховання, трудовий принцип та народні традиції [23, с. 28]. Підтвердженням

цьому є розроблені проекти міністерства та уряду УНР, численні ідеї яких власне базувалися на ідеях реформаторської педагогіки. Провідною ознакою нових педагогічних концепцій стала поглиблена увага до особистості дитини. В їх основу були покладені такі провідні принципи: громадсько-державний характер освіти, коли ініціаторами національної школи є не тільки держава, а й батьківська громадськість; рівні права усіх громадян на здобуття загальної освіти незалежно від національності, раси, соціального походження і становища, статті, віросповідання; навчання дітей рідною мовою, вивчення української мови обов'язкове для учнів будь-якої національності; різнотипність і диференціація навчальних закладів; демократизація усіх сторін шкільного життя, запровадження в освітянську практику виборів керівних органів школи, вчителів та інших працівників школи; використання найдоцільніших варіантів навчальних планів і програм з урахуванням інтересів і можливостей учнів та батьків; шкільна рада, обрана на демократичних засадах є найвищим органом управління навчального закладу; пріоритетний характер фінансування та морального забезпечення школи за рахунок фондів освіти, що формувалися з різних джерел доходів (місцевого бюджету, вкладів зацікавлених відомств, підприємств, кооперативів, товариств, приватних осіб, благодійних організацій, надходжень за платні послуги школи); повна фінансово-господарська самостійність школи і народний характер освітньо-виховної діяльності школи [26, с. 305]. Ці принципи були і є методологічними орієнтирами організації національної школи.

При цьому зауважимо, що історіографічне вивчення розвитку педагогічної думки України, її формування і залежність від зовнішнього впливу, особливо на ранньому етапі становлення, досі актуальне. Хоча, як підкреслює Н. Гупан, у перші десятиріччя ХХ століття історіографічні дослідження висвітлювали актуальні проблеми розвитку освіти та педагогічної думки тих років і хронологічно обмежувались кінцем ХІХ – початком ХХ століття (С. Ананьїн, А. Готалов-Готліб, Я. Мамонтов, О. Музиченко та ін.). Наприкінці 20-х років окремі автори зробили спроби історіографічного аналізу історії радянської школи (О. Зільберштейн, М. Миронов, Я. Ряппо, С. Синицький та ін.). Одними з перших вітчизняних історіографічних публікацій, де подавалась загальна картина розвитку історії педагогіки як науки за радянських часів, були праці М. Гордієвського другої половини 20-х років. Він аналізував основну проблематику українських історико-педагогічних досліджень, їх методологію та основні підходи до явищ минулого [10, с. 2].

Проведене нами вивчення наукових праць вітчизняних учених (М. Маккавейського, Г. Жураківського, Я. Чепіги, Х. Алчевської, С. Русової, Б. Грінченка, С. Сірополко та ін.), свідчить, що, виявляючи відповідний інтерес до зарубіжних педагогів-реформаторів, вони в своїх працях не віддзеркалювали наскільки ефективним було запозичення педагогічних ідей і здобутків зарубіжних вчених, їх вплив на розвитку педагогічної думки в Україні. Їх праці зводилось лише до ознайомлення і поширення ідей зарубіжних педагогів-реформаторів, водночас ці вчені суттєво впливали на трансформацію освітніх традицій в структурі освітнього процесу.

Особливо велику увагу зарубіжній реформаторській педагогіці приділила в своїх наукових доробках визначний педагог і громадський діяч Н. Лубенець. Її праці з теорії і практики дошкільного виховання за кордоном значною мірою вплинули на формування вітчизняної педагогічної думки. Н. Лубенець не тільки пропагувала ідеї виховання найбільш прогресивних педагогів-просвітителів (Ф. Фребеля, Дж. Лонк, Песталоцці, Ж.Ж. Руссо), а й намагалася створити систему дошкільного виховання в себе на Батьківщині. Її статті “На батьківщині Фребеля” (1911 р.) [26], “Біля життєдайного джерела” (1912 р.), “Дошкільне виховання та народна школа” (1913 р.) [24], “Фребель і Монтесорі” (1915 р.) [25] та інші носять не тільки пізнавальний характер. Вони мають перш за все практичну цінність, оскільки направлені на поглиблення виховного процесу і становлення вітчизняної школи.

Усвідомлюючи прогресивність учень зарубіжних педагогів-реформаторів щодо процесу виховання дітей і молоді, Н. Лубенець намагалась на сторінках часопису “Дошкільне виховання” підкреслити практичне значення їх ідей і вчень для застосування їх на Батьківщині.

Про необхідність вивчення і поширення реформаторської педагогіки в Україні говорив у своїх працях С. Волох. У виданій ним 1912 року книзі “По дорозі до рідної школи” він підкреслював: “Сховати від дитини європейське письменство, закрити од неї цей світ – гріх непрощений, що його, мабуть, не можна виправдати навіть з погляду самого вузького націоналізму. Та до того й зробити це неможливо. Адже все одно дитину потягне туди, хіба що вона побачить його через чуже вікно. Друга частина нашого завдання ще складніша й далеко трудніша: зазнайомити українських дітей з світовою літературою. Видавництво мало б дати переклади тих книжок, що їх й на їх вчиться молодіж усього світу. Ті твори генія, на яких довгими годами чи й віками виховується людськість, формується її світогляд, твори, що без них не можна бути чужими й незваними нашій дитині” [5, с. 32-33].

Саме на це виховання великою мірою спрямовані праці зарубіжних педагогів-реформаторів: шведа Е. Кея “Вік дитини” – теорія вільного виховання; представників експериментальної педагогіки В. Лай та Е. Мейман – у Німеччині, А. Біне – у Франції, О. Дерколлі – у Бельгії; творців функціональної педагогіки П. Бове та Є. Клапаред – у Швейцарії, Е. Торндайк – у США; представників концепції педагогіки виховання Е. Вебер, Г. Гаудіг, Ф. Гансберг, Е. Лінде, Г. Шаррельман.

Прихильником ідей функціональної педагогіки був один з лідерів нового виховання швейцарський педагог А. Фер’єр. Його зусиллями 1918 року в Женеві був створений теоретичний та методичний центр цього реформаторського руху – Інтернаціональне бюро нових шкіл.

Важливим напрямком і важелем формування педагогічної думки у 20-30 рр. ХХ століття були ідеї педоцентризму. Основними авторами ідей педоцентризму і їх поширення були англійський вчений Д. Адамс, американські вчені Х. Рагг та А. Шумахер.

Великий внесок у розвиток і поширення реформаторської педагогіки здійснили англійські вчені-педагоги А. Нейм і Б. Рассел, представник концепції педагогічного прагматизму Дж. Дьюї – англійський філософ і педагог, італійський педагог М. Монтесорі, яка розробила концепцію розвитку органів чуття у розумово відсталих дітей.

Великий внесок у розвиток вітчизняної думки в 20-х роках ХХ ст. зробив О. Музиченко. Він проаналізував тогочасні зарубіжні реформаторські течії: на основі цього 1919 року видав перероблену та доповнену написану ним ще 1913 року книгу “Сучасні педагогічні ідеї в Західній Європі й Америці”. Особливо велику увагу при цьому приділив німецьким течіям, які пропагувались в цей період: герbartіанській, індивідуалістській, соціальній, моністичній, експериментальній і неідеалістичній.

У багатьох науковців викликала захоплення теорія і практика трудової школи і громадського виховання П. Кершенштейнера, експериментальна педагогіка, теорія і практика “вільного виховання”, “нового виховання”.

Основні концепції та ідеї реформаторської педагогіки сприяли виникненню 1921 року “Ліги нового виховання”, до якої вже 1922 року входили представники 53-х країн світу. Центром цього руху став Інститут ім. Жан-Жака Руссо в Женеві, засновниками руху і керівниками центру були реформатори-педагоги П. Піаже та А. Фер’єр. Найбільш повно виявилися ідеї нового виховання в створених вільних громадах шкіл Німеччини, Франції, Швейцарії. А саме в школі Ієна-план П. Петерсона, Вальдерфської школи, школи С Френе та інших.

Заслугує на увагу концепція формування особистості як цілісної єдності німецького філософа, дослідника творчості Гете та Міллера – Р. Штайнера. Власне і він став засновником і основоположником вальдорфської педагогіки.

Особливо в 20-х роках ХХ століття в українській педагогіці стали поширюватись ідеї “вільного виховання”. Причиною цього, як стверджує вчена А. Растригіна, стала тенденція до зміцнення правової держави і розвитку демократичних свобод, що в свою чергу потребувало ініціативи, творчої активності, самостійності кожної людини. У зв'язку з цим розпочалася переорієнтація педагогічного процесу на особистість дитини, забезпечення її природного розвитку. Дитина почала сприйматися як активний суб'єкт власного становлення, який потребує свободи для розвитку власних схильностей і задатків. Тобто ідеї вільного виховання віддзеркалювали потребу суспільства в підготовці різнобічно розвинутих ініціативних людей, готових до активної діяльності в різних сферах економічного, державного та громадського життя [38, с. 15].

На це звертає особливу увагу в своїй дисертаційній роботі Т. Петрова. Вона відзначає, що однією з центральних ідей реформаторської педагогіки є положення про те, що дитина повинна йти природним шляхом людства, бо таке виховання приводить до гармонії еволюцію окремої особистості з еволюцією всього людства [34, с. 9].

Саме на межі ХІХ і ХХ століть найбільш рельєфно виявилася гуманістична традиція західної педагогіки, розвиток якої в цей час пов'язаний з діяльністю прибічників ідей вільного виховання Л. Гурлітта, О. Декролі, Е. Демолена, Е. Кей, М. Монтесорі, А. Нейлла, Б. Отто, А. Фер'єра, Г. Шерельмана, Р. Штайнера та інших [38, с. 15].

Під впливом зарубіжної реформаторської педагогіки в Україні почали розроблятися принципово нові освітньо-виховні концепції, з'являлися різні теорії виховання і навчання дітей і молоді, здійснюватися пошуки нетрадиційних способів впливу на становлення дитини як особистості. Все це віддзеркалюють відповідну зміну освітньо-педагогічних парадигм і було характерною ознакою наукового пошуку багатьох вітчизняних учених цього періоду.

Найбільш складним періодом в розбудові вітчизняної школи і формуванні педагогічної думки в Україні є, безумовно, 30-ті роки ХХ століття, оскільки специфічною рисою цього етапу, за висновком О. Сухомлинської, є те, що вершину ієрархії канонів починає посідати блок ідей марксизму як соціально-політичного вчення [45, с. 37].

З кінця 20-х і в 30-і роки ХХ ст. зарубіжна реформаторська педагогіка практично перестала бути предметом розгляду, а ідеї, запозичені в зарубіжних педагогів-реформаторів, подавалися як доктрина і надбання радянської освітньої думки. Так, у праці “Народное образование и демократия” соратник і дружина “вождя світового пролетаріату” Н. Крупська, простежуючи історичний розвиток ідей трудового виховання, взагалі не робить посилань на авторів цих ідей (Ф. Фребеля, І. Песталлоці та ін).

Тобто фактично з 1931 року розпочинається розрив у розвитку української педагогічної думки через згортання специфіки й оригінальності української системи середньої освіти: відбувається русифікація школи та ліквідація особливостей освітньої системи в Україні, її централізація з єдиним директивним центром у Москві [45].

На основі проведеного нами історіографічного аналізу ми дійшли висновку, що в умовах розбудови незалежної демократичної держави необхідно здійснити глибоке дослідження витоків зарубіжної реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ століття, сутності, глибини її впливу на формування сучасної педагогічної думки з урахуванням тих особливостей, які склалися в Україні на цьому етапі, перейти до створення узагальнювальних праць, присвячених комплексному дослідженню вищевказаної проблеми.

Список використаних джерел

1. Адаменко О.В. Про концептуальні підходи до аналізу історії розвитку педагогічної науки / О.В. Адаменко // Збірник наукових праць. Спец випуск “До витоків становлення української педагогічної науки” – К.: Наук. світ, 2002. – С. 19-22.
2. Березівська Л.Д. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу “Вільна українська школа” (1917-1920) / Л.Д. Березівська // Там само. – С. 51-55.
3. Бондар А.Т. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР / А.Т. Бондар // К.: Рад. школа, 1967. – 483 с.
4. Вовк Л.П. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя / Л.П. Вовк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський. – 2002. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 16-22.
5. Волох С. По дорозі до рідної школи. – К.: Друкарська спілка “Трьох святих”, 1912. – 36 с.
6. Гупан Н.М. Історіографічний огляд розвитку вітчизняної історії педагогіки / Н.М. Гупан // Збірник наукових праць. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 40-44.

7. Його ж. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Київський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – К., 2000. – 221 с.
8. Його ж. Розвиток вітчизняної історії педагогіки у 1917-1920-х роках (історіографічний аналіз) / Н.М. Гупан // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 37-40.
9. Його ж. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аналіз) / Н.М. Гупан: автореф. дис. докт. пед. наук, 13.00.01 – історія педагогіки / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 39 с.
10. Державна національна програма “Освіта” Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994.
11. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 25 квіт. 1996.
12. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта України. – 2002.
13. Закон України “Про загальну середню освіту” // Освіта України. – 2002.
14. Зязюн І.А. Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу / І.А. Зязюн // Рідна школа. – 2002. – № 8. – С. 20.
15. Його ж. Концептуальні засади теорії освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 1. – С. 12-13.
16. Караманов О.В. Розвиток реформаторських ідей освіти і виховання у Східній Галичині в першій третині ХХ століття / О.В. Караманов: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – педагогіка. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
17. Конституція України. – К.: Українська правнича функція, 1996. – 16 с.
18. Корж А. З історії народної освіти на Україні // Світло. – 1912. – № 9. – С. 25-37.
19. Костюк Г.С. Вікова психологія: підручник / Г.С. Костюк. – К.: Вища школа, 1976. – 84 с.
20. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття / В.Г. Кремень // Освіта України. – 2002. – 127 с.
21. Кузьмінський А.І. Педагогіка / А.І. Кузьмінський, В.М. Омелянченко: підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
22. Курило Л.Ф. Проблеми вітчизняної університетської педагогічної освіти в ХІХ – на початку ХХ століття: дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / Л.Ф. Курило. – Луганськ, 2007. – С. 58.
23. Лубенець Н. Біля життєдайного джерела / Н. Лубенець // Дошкільне виховання. – 1912. – № 6. – С. 15.
24. Його ж. Дошкільне виховання та народна школа // Русская школа. – 1913. – № 11. – С. 5.

25. Його ж. На батьківщині Фребеля // Дошкільне виховання. – 1911. – № 7. – С. 17.
26. Медзігон В.М. Пріоритетні напрями педагогічних досліджень / В.М. Медзігон, М.І. Бурда // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3. – С. 79-89.
27. Музиченко О. Реформа школи чи шкільна реформація? / О. Музиченко // Вільна українська школа. – 1918-1919. – № 4. – С. 201-207.
28. Музиченко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність / П.І. Музиченко: підручник. – К.: Академія, 1997. – 184 с.
29. Національна доктрина розвитку освіти України // Педагогічна газета. – 2001. – № 7 (85). – Липень.
30. Окса М.М. Пріоритетні ідеї історико-педагогічної думки України радянських часів / М.М. Окса // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. – Кам'янець-Подільський “Абетка-Нова”, 2002. – С. 56-62.
31. Основні напрями наукових досліджень з педагогіки і психології України // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 5-33.
32. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. / Постернак С. – К., 1920. – 127 с.
33. Петрова Т.М. Гуманізація навчально-виховного процесу у реформаторській педагогіці кінця ХІХ – поч. ХХ століття / Т.М. Петрова: автореф. дис. канд. пед. наук, 13.00.01: історія педагогіки. – Х., 2000. – 17 с.
34. Пижик А.М. Культурно-освітня політика в добу Директорії УНР (1918-1920 рр.) / А.М. Пижик: автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00 01. – К., 1998. – 19 с.
35. Пінкевич А.П. Історія педагогіки: короткий нарис / Пінкевич А.П. – Х.: Пролетарій, 1927. – 300 с.
36. Присяжнюк К.Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні / Присяжнюк К.Ф. – К.: Радянська школа, 1966. – 156 с.
37. Растригіна А.М. Розвиток теорії вільного виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття / А.М. Растригіна: автореф. дис. докт. пед. наук, 13.00.01: історія педагогіки. – К., 2004. – 41 с.
38. Русова С. Ідейні підвалини школи / Русова С. // Світло. – 1913. – № 8. – С. 22-38.
39. Її ж. Українські земства в справі завдання народної освіти / Русова С. // Світло. – 1911. – № 2-3. – С. 39-44.
40. Сахаров А.М. Историография истории СССР: Вставновленный период. Период: учеб. пособ. – М.: Высшая школа, 1978. – 256 с.

41. Його ж. Методология истории и историографии: стати и выступления. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 214 с.
42. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми / О.В. Сухомлинська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. – Кам'янець-Подільський “Абетка-Нова”, 2002. – С. 7-15.
43. Її ж. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 37-40.
44. Її ж. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру // Збірник наукових праць. – К.: Науковий світ, 2002. – С. 31-40.
45. Ткачук П.Д. Розвиток народної освіти Української РСР в роки другої п'ятирічки (1933-1937 рр.) / Ткачук П.Д.: автореф. дис. канд. іст. наук. – К., 1983. – 24 с.
46. Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1931. – № 1. – С. 7-12.
47. Фіцула М. Педагогіка: навчальний посібник / М. Фіцула // К.: Академвидав., 2007. – 560 с.
48. Федорчук Е.І. Історія педагогіки: лекції та хрестоматія / Е.І. Федорчук, В.В. Федорчук В.В. – Кам'янець-Подільський, 2007. – 320 с.
49. Хайт І. За більшовицьку розчистку на фронті педагогічної теорії // Доповідь на об'єднаній сесії науково-дослідних інститутів та комдитруху разом з працівниками дослідно-педагогічних станцій та кафедр педагогіки та педології педвиші, що відбулась 5-го січня 1932 року. – Х.: Рад. школа, 1934. – 47 с.
50. Чепіга Я. Нова школа в Б'єржі А. Фарія (Бельгія) // Вільна українська школа, 1919-1920 рр. шк. р. – № 1-3. – С. 29-34.
51. Ягупов В.В. Педагогіка: підручник / В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

The article deals with the main conceptual ambushes of forming development of pedagogical intentions in Ukraine at the beginning of the XX century. The influence on the process of forming national education of foreign reformative pedagogic is shown.

Key words: development, forming, education, thought, peculiarities, influence, pedagogic, attention.